

A139

Charadrius morinellus

(L., 1758)

Mornel

Rząd: siewkowe, podrząd: siewkowce, rodzina: siewkowi-
te, podrodzina: sieweczki

Status występowania w Polsce

Wyjątkowo lęgowy, sporadycznie obserwowany w okresie
przelotów.

Opis gatunku

Mornel jest ptakiem większym od drozda, o dość masyw-
nej sylwetce. Wymiary: długość ciała 20–22 cm; rozpiętość
skrzydeł 57–64 cm, masa ciała 86–142 g. U mornela wy-
stępuje odwrócony dymorfizm płciowy, tzn. samica jest
bardziej intensywnie wybarwiona od samca. Cechami cha-
rakterystycznymi gatunku są: długie, białe, wyraziste brwi
stykające się na karku na kształt litery V; wąski, biały pas
w poprzek piersi w kształcie półbroży odgranicza szarą
szyję i górną część piersi od intensywnie kasztanowor-
dowego dołu piersi i boków; u samicy na rdzawym brzuchu
znajduje się czarna plama, która u samca jest mniej wy-
rażna, podobnie jak biała półbroża na piersi.

W szacie nieługowej jaskrawe barwy zanikają; brwi przy-
bierają barwę żółtą, szczególnie w tylnej części, łupkowo-
szare pióra wierzchu ciała są obrzeżone płowozółto lub
rdzawozółto. Pierś i boki ciała mają barwę szarobrzozową
z płowozółtym odcieniem; na piersi znajduje się poprzecz-
na, dobrze widoczna półbroża, a brzuch jest biały. Dziób,
jak u innych siewczek, jest stosunkowo krótki.

U ptaków młodych występuje większy kontrast w upierze-
niu niż u ptaków dorosłych w szacie nieługowej. Pióra
wierzchu ciała są ciemniejsze, czarnobrzozowe z żółtopł-
owymi brzegami. Na szyi i piersi widać wyraźne ciemne
plamkowanie. Brwi mają barwę żółtą, szczególnie w tylnej
części, a na piersi występuje półbroża

We wszystkich szatach dziób ma kolor czarny, a nogi są
ciemnożółte. W locie widoczne jest jednolite ubarwienie
skrzydeł.

Pisklęta są nakrapiane cynamonowo, biało, czarno. Kark
oraz brwi białe, a spód ciała białawy.

**Możliwość pomyłki z innymi
gatunkami**

W upierzeniu lęgowym mornel nie jest możliwy do pomy-
lenia z żadnym innym gatunkiem. W szatach nieługowej
i młodocianej możliwa jest pomyłka z siewką złotą *Pluvia-
lis apricaria* (A140); w locie mornel różni się od niej bra-
kiem paska skrzydłowego. Jednak z wierzchu najbardziej
zewnątrzne pióro jest niemal jednolicie białe. Ponadto

mornel ma na piersi jasną półbrożę, bardzo wyraźną ja-
sną brew stykającą się na karku na kształt litery „V” oraz
ciemnożółte nogi (siewka złota ma nogi szare).

Biologia**Tryb życia**

Prowadzi dzienny tryb życia. Na lęgowisku jest gatunkiem
wybitnie nieptochliwym. Poza sezonem lęgowym gatunek
spotykany jest zwykle w małych grupach 3–6 osobników,
rzadko w większych stadkach.

Lęgi

Na lęgowiska mornel przylatuje jako jeden z pierwszych
siewkowców, w połowie maja do początku czerwca w Szko-
cji i w centralnej Norwegii, od połowy czerwca w Szwecji,
Finlandii i na Półwyspie Tajmyr w północnej Syberii. Gniaz-
duje zwykle pojedynczo, lecz niekiedy w odpowiednim sie-
dlisku, na niewielkim obszarze, zakłada gniazda w luźnych
sąsiedzkich grupach 2–5 ptaków. Gniazda znajdują się
w odległości od 200 m do kilku kilometrów od siebie.

System rozrodczy jest skomplikowany i nie do końca zba-
dany. Notowane są przypadki poliandrii. Samica składa
jaja dwóm lub nawet trzem samcom, które samotnie wy-
siadują jaja oraz opiekują się pisklętami.

Gniazdo zakładane jest na ziemi wśród niskiej roślinności
lub na gołym żwirze i ma postać płytkiego zagłębienia,
skąpo wystanego mchem, porostami lub liśćmi, czasami
w ogóle bez wyściółki. Zniesienia są zazwyczaj 3-jajowe
(rzadko 2, 1 lub 4). Niekiedy zdarzają się 2 zniesienia
w jednym gnieździe. Wysiadywanie trwa 23–29 dni, rozpo-
czyna się od przedostatniego jaja w zniesieniu. Pierwsze
zniesienie wysiadywane jest tylko przez samca, a w wysi-
adywaniu ostatniego lęgu może uczestniczyć samica.

Pisklęta są zagniazdownikami, po wykluciu opuszczają
gniazdo i podążają zazwyczaj za samcem.

Zdolność do lotu uzyskują po 25–30 dniach; młode zwykle
zostają z samcem/rodzicami podczas wędrówki jesiennej.
Dojrzałość płciową osiągają po 2 latach.

W Laponii notowane było maksymalne zagęszczenie 8–10 p./km² i 17 p. /km², a na łągowiskach w północno-centralnej Syberii 4–6 ptaków/km².

Wędrowki

Mornel wędruje szerokim frontem nad Europą i Azją, zatrzymując się po drodze na kilku, zwykle stałych, miejscach, np. w rejonie węgierskiej Puszczy. Jesienią samice o ok. 2–4 tygodni wcześniej zaczynają wędrowkę niż samce i młode. Również jako pierwsze rozpoczynają wędrowkę wiosenną.

Ze szkockich wyżyn mornel odlatują w pierwszej połowie sierpnia, przelot przez zachodnią Europę odbywa się od połowy sierpnia do końca września. łągowiska syberyjskie mornel opuszczają od końca sierpnia do początku września; wiele z nich zatrzymuje się na pierzenie w rejonie przybrzeżnych równin w północnej części Morza Kaspijskiego, wędrując dalej na południe dopiero na początku listopada. Wędrowka wiosenna zaczyna się z końcem lutego i w marcu. Przez zachodnią Europę mornel przelatują od połowy kwietnia do połowy maja, a przez Ukrainę od połowy marca do końca kwietnia. Podczas wędrowek zwykle spotykane są w stadach składających się z 3–6 osobników, lecz mogą zdarzyć się stada złożone z 20–80 ptaków.

W Polsce większości jesiennych obserwacji dokonano pomiędzy 13 sierpnia a 28 września (znane są tylko dwie późniejsze obserwacje z października i listopada). Z okresu wędrowki wiosennej znane są obserwacje z maja i czerwca. Większość stwierdzeń przelotnych ptaków ma miejsce we wschodniej części kraju.

Zimowanie

Zimowiska mornela znajdują się w północnej Afryce i na Bliskim Wschodzie. Od ptaków ze wschodniej Syberii wymaga to pokonania dystansu 10 000 km. Ptaki przebywają na zimowiskach od początków września do końca lutego.

Pokarm

Mornel zjada głównie pokarm zwierzęcy i okazjnie roślinny. Na pokarm zwierzęcy ptaków dorosłych składają się owady w różnych stadiach rozwojowych (muchówki, motyle, chrząszcze, szarańczaki, skorki, mrówki), pajęczaki, rzadziej mięczaki i dżdżownice. Pokarm zbierany jest przede wszystkim z wierzchniej warstwy roślinności lub pomiędzy kamieniami. Czasami podczas żerowania ptaki rozgrzebiują ziemię nogami. Dieta piskląt jest podobna do diety ptaków dorosłych.

Występowanie

Siedlisko

Gnieździ się w tundrze lub górskiej tundrze powyżej linii drzew, na płaskowyżach oraz alpejskich wrzosowiskach. W Norwegii gniazduje od ok. 100 m n.p.m., w południowej części fińskiej Laponii od 500 m n.p.m., w południowej Skandynawii i Wielkiej Brytanii na wysokości ok. 1000 m n.p.m.,

w Alpach Austriackich na ok. 2000 m n.p.m., a w Mongolii na ok. 3000 m n.p.m. Na Syberii gnieździ się w pasie mszysto-porostowej tundry, chętniej na nieco wzniesionych terenach. Wyjątkowo znajdowano jego gniazda na holenderskich polderach. W Polsce jedyne pewne gniazdowanie miało miejsce w strefie hal w Tatrach Zachodnich. Podczas wędrowki jesiennej zatrzymuje się na otwartych obszarach, gdzie powierzchnie skał, krótkiej roślinności trawiastej przeplatają się z powierzchniami zupełnie nagiej ziemi, na wrzosowiskach czy świeżo zaoranych ubogich obszarach rolniczych. Zimuje na obszarach półpustynnych i stepowych.

Siedliska z załącznika I Dyrektywy Siedliskowej, które mogą być istotne dla gatunku

6150 Wysokogórskie murawy acydofilne (*Juncion trifidi*) i bezwapienne wyleżyska śnieżne (*Salicion herbaceae*)

6170 Nawapienne murawy wysokogórskie (*Seslerion tatrae*) i wyleżyska śnieżne (*Arabidion coeruleae*)

8110 Piargi i gołoborza krzemianowe

8120 Piargi i gołoborza wapienne ze zbiorowiskami *Papaverion tatrici* lub *Arabidion alpinae*

Rozmieszczenie geograficzne

Mornel gniazduje w Europie Północnej (północna część Wielkiej Brytanii i Skandynawii), w Azji Północnej (północna Syberia do Półwyspu Czukockiego) oraz w Azji Centralnej (północno-wschodnia część Kazachstanu, północno-zachodnie Chiny, południowa Syberia i północna Mongolia do południowo-wschodniej Rosji).

Nieregularnie gniazduje w Pirenejach, Alpach, Karpatach, a wyjątkowo na nizinnych obszarach zachodniej Europy oraz na Kaukazie i w północno zachodniej Alasce. Zimowiska znajdują się w północnej Afryce i na Bliskim Wschodzie, rozciągając się od Maroka do zachodniego Iranu.

Rozmieszczenie w Polsce

W ostatnim dwudziestolecu stwierdzono tylko jeden przypadek gniazdowania mornela w 1988 r. w rejonie Ciemińska w Tatrach Zachodnich (masyw Czerwonych Wierchów). Jest wielce prawdopodobne, że w masywie tym mornel gniazduje regularnie, o czym mogą świadczyć obserwacje ptaków w 1986 i 1995 r. oraz w rejonie Małotączniaka w 1995 r. Być może mornel gnieździ się również w Karkonoszach, blisko stanowiska łągowego po stronie czeskiej. W okresie wędrowki jesiennej w ostatnim dwudziestolecu mornel stwierdzony był wielokrotnie w różnych częściach kraju. Na przelotach wiosennych obserwowany jest rzadziej niż jesienią.

Status ochronny

Ochrona gatunkowa w Polsce: gatunek objęty ochroną ścisłą, którego nie dotyczą zwolnienia od zakazów wynikające z wykonywania czynności związanych z prowadzeniem

racjonalnej gospodarki rolnej, leśnej lub rybackiej (Dz U z 2004 r. Nr 220, poz. 2237)

Polska czerwona księga zwierząt (2001): CR gatunek skrajnie zagrożony wyginięciem

Status zagrożenia w Europie: S gatunek nie zagrożony, którego status ochronny jest prawdopodobnie odpowiedni
BirdLife International: SPEC –

Dyrektywa Ptasia: Art. 4.1, załącznik I

Konwencja Berneńska: załącznik II

Konwencja Bońska: załącznik II

Porozumienie AEWA

Występowanie gatunku na obszarach chronionych

Jedyny przypadek lęgów odnotowany był w Tatrzańskim PN.

Rozwój i stan populacji

Gatunek globalnie nie jest zagrożony. Populacja lęgowa w Europie szacowana jest na 20 000–75 000 p., z czego najwięcej gniazduje w Rosji (10 000–50 000 p.), w Norwegii (3000–15 000 p.), Szwecji (4300–5600 p.) w Finlandii (1500–3000 p.) i w Wielkiej Brytanii (840–950 p.). Trendy liczebności w najliczniejszych populacjach nie wykazują większych zmian, jedynie w latach 70. odnotowano znaczący spadek liczebności w Finlandii. Być może przyczyną tego są zmiany klimatyczne na obszarze lęgów (ocieplenie klimatu) lub niekorzystne dla fińskiej populacji mornela zmiany na zimowiskach w północnej Afryce.

W Polsce w ostatnim dwudziestoleciu stwierdzono tylko jeden przypadek gniazdowania 1 pary w Tatrach Zachodnich. Jest wielce prawdopodobne, że w miejscu tym mornel gniazduje regularnie, o czym mogą świadczyć inne obserwacje. Kilkakrotne spotkania zaniepokojonych par mornela po czeskiej stronie w Karkonoszach mogą wskazywać na możliwość gnieźdzenia się tego gatunku również w polskiej części tych gór. Dawniej mornel obserwowany był częściej w okresie wędrówek niż w ostatnich dziesięcioleciach. Obserwowane są zazwyczaj pojedyncze osobniki, rzadziej po kilka ptaków razem (maksymalnie do 8 w latach 90.).

Zagrożenia

- brak istotnych zagrożeń ze względu na bardzo nieliczne występowanie.

Przyczyny wymierania tego gatunku nie są znane. Jest prawdopodobne, że decydują o tym warunki zimowania.

Propozycje odnośnie do zarządzania

Gniazduje w parkach narodowych. Bardzo istotne jest egzekwowanie ograniczenia ruchu turystycznego do wyznaczonych szlaków.

Propozycje badań

Nie przewiduje się.

Monitoring

- coroczna lustracja wszystkich potencjalnych siedlisk w Karkonoszach, Tatrach Zachodnich i w masywie Babiej Góry;
- stała rejestracja wszystkich spotkań tego gatunku na obszarze kraju.

Bibliografia

- BAZA DANYCH OSO – NATURA 2000. Zakład Ornitologii PAN.
BAZA DANYCH POLSKIEGO ATLASU ORNITOLOGICZNEGO. Zakład Ornitologii PAN.
- BEAMAN M., MADGE S. 1998. The Handbook of Bird Identification for Europe and the Western Palearctic. London, 868 s.
- BIRDLIFE INTERNATIONAL/EUROPEAN BIRD CENSUS COUNCIL. 2000. European bird populations: estimates and trends. BirdLife Conservation Series No. 10. Cambridge, 160 s.
- CRAMP S., SIMMONS K. E. L. (red.) 1983. The Birds of the Western Palearctic. Vol. 3. Waders to Gulls. Oxford, 913 s.
- DYRCZ A. 2001. *Charadrius morinellus* (Linne, 1758, – Mornel. W: Głowaciński Z. (red.) Polska czerwona księga zwierząt. Kręgowce. Warszawa, s. 194–196.
- del HOYO J., ELLIOTT A., SARGATAL J. (red.) 1996. Handbook of the Birds of the World. Vol. 3. Hoatzin to Auks. Barcelona, 821 s.
- HAGEMEIJER W. J. M., BLAIR M. J. (red.) 1997. The EBCC Atlas of European Breeding Birds: Their Distribution and Abundance. London, 903 s.
- JONSSON L. 1998. Ptaki Europy i obszaru śródziemnomorskiego. Warszawa, 560 s.
- MULLARNEY K., SVENSSON L., ZETTERSTRÖM D., GRANT P.J. 1999. Birds guide. London, 392 s.
- SNOW D. W., PERRINS C. M. 1998. The Birds of the Western Palearctic. Concise edition. Vol. 1. Non-Passerines. Oxford, 1008 s.
- TOMIAŁOJĆ L. 1990. Ptaki Polski; rozmieszczenie i liczebność. Warszawa, 462 s.
- TOMIAŁOJĆ L., STAWARCZYK T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. Wrocław, 870 s.

Stanisław Czyż